

ВІДГУК

на дисертацію

Шевченко Ірини Миколаївни на тему:

*Пропедевтика наукового мовлення молодших школярів
у дослідницькій діяльності в системі Малої академії наук України»,*

подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01
Освіта/Педагогіка, за спеціальністю 011 Освітні/Педагогічні науки

Актуальність теми дисертації. Рецензоване дисертаційне дослідження Ірини Миколаївни Шевченко на тему «Пропедевтика наукового мовлення молодших школярів у дослідницькій діяльності в системі Малої академії наук України» безсумнівно є інноваційним, адже у ньому вперше в Україні (в межах спеціальності 011 освітні/педагогічні науки) здійснена успішна спроба звернутися до проблематики наукового мовлення молодших школярів. Його теоретична значущість зумовлена низкою вагомих чинників, що відображають як динамічні глобальні трансформації, так і стратегічні пріоритети української освітньої політики. У сучасних реаліях суспільство потребує особистості, яка здатна досліджувати, критично мислити, активно пізнавати і постійно розвиватися.

З огляду на це рецензована дисертація повною мірою реалізовує завдання сучасної освіти не тільки в контексті євроінтеграційних процесів, а й у плані визнання й визначення важливих пріоритетів освітніх трансформацій у напрямку здійснення в Україні наукової освіти, що створює умови для розвитку в учнів такого різновиду мовлення, як наукове мовлення, яке потрібне як у формуванні цілісного розуміння законів довкілля, стійкого інтересу до пізнання нового, так і у становленні дослідництва, починаючи з шкільного етапу дитинства. Отже, у цьому контексті особливого значення набуває аналізована дисертація, присвячена саме науковому мовленню, що виступає потужним інструментом пізнавальної діяльності. Здатність точно, логічно, аргументовано висловлювати думки засобами наукової мови, доречно вживати термінологію в усній і письмовій науково-центрованій комунікації є невід'ємним підґрунтям для інтелектуального розвитку та подальшої залученості учнів до повноцінної дослідницької діяльності.

Дисертаційне дослідження Ірини Миколаївни Шевченко цілковито відповідає означеним стратегічним орієнтирам сучасної освітньої політики України та тенденціям міжнародної педагогічної практики, оскільки виконано згідно з Концепцією «Нова українська школа» та Державним стандартом початкової освіти (2018), де наголос робиться на формуванні в учнів дослідницької компетентності, критичного мислення, наукової грамотності та обдарованості вже у молодшому шкільному віці. Це передусім зумовлює потребу у формуванні наукового мовлення молодших школярів.

Таким чином, розробка представленої у дисертації методики пропедевтики наукового мовлення молодших школярів у процесі дослідницької діяльності в системі Малої академії наук України є своєчасною, глибоко обґрунтованою, і стратегічно затребуваною. Дослідження Шевченко І. М. – це вагомий внесок у розвиток педагогічної науки та шкільної практики щодо розвитку основ наукової комунікації, вкрай потрібної для оволодіння дослідницькою компетентністю.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Дисертаційне дослідження І. М. Шевченко виконано відповідно до тематичного плану наукового дослідження «Форми і методи навчання обдарованої учнівської молоді в умовах реалізації STEM/STEAM-освіти в закладах спеціалізованої освіти наукового спрямування» (державний реєстраційний номер № 0104U005504), а його тема затверджена Вченою радою Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України (протокол № 9 від 03.11.2021 р.). Детальне ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та науковими публікаціями за її темою засвідчує достатній рівень оволодіння авторкою методологією досліджуваної проблеми та обґрунтованість наукових положень і висновків. Дослідження виконане відповідно до окреслених завдань та у встановлений термін, що свідчить про систематичність наукової діяльності авторки. Об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, визначені І. М. Шевченко, корелюють з обраною темою, є взаємозумовленими, і коректно сформульованими. Завдання конкретизують мету і відповідають поставленій проблемі, а їх чітке розмежування та логічна узгодженість з гіпотезою та методикою дослідження забезпечують поступальне вирішення досліджуваної

проблеми. Цей взаємозв'язок знаходить відображення у сформульованих висновках. Три розділи дисертаційної роботи є структурно логічною цілісністю, змістовно пов'язані між собою та послідовно реалізують мету і завдання дослідження.

Тексту дисертаційної роботи властива логічна та наукова обґрунтованість. Основні поняття дослідження чітко визначені, а їхній зміст репрезентований через результати системного аналізу педагогічних, психологічних та лінгвістичних джерел. Обґрунтування виокремлених критеріїв та показників педагогічної діагностики, педагогічних умов і принципів, методики пропедевтики наукового мовлення, створеної авторкою дисертації, базуються на системному аналізі відповідної наукової літератури та результатах власного експериментального дослідження. Це відповідає вимогам до робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Наукова новизна й теоретичне значення дисертації І.М. Шевченко незаперечні. Уперше представлені теоретичні засади формування наукового мовлення молодших школярів у дослідницькій діяльності; конкретизовані ключові поняття, як-от: «наукове мовлення учнів/молодших школярів» та «пропедевтика наукового мовлення молодших школярів»; з'ясовані організаційно-педагогічні та дидактичні умови його формування в системі МАН України, а також визначено критерії, показники та рівні розвитку цього виду мовлення за його функціональним призначенням. Прикладним результатом дослідження є розроблена методика пропедевтики наукового мовлення молодших школярів у дослідницькій діяльності та відповідна навчальна програма для позашкільної освіти з авторськими підрозділами. Розроблені матеріали мають вагомий потенціал для широкого їх впровадження в освітній процес початкової школи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності. Зміст дисертаційної роботи представлений у повному обсязі, а власне дисертація є завершеною науковою працею з наявним особистісним внеском здобувача у педагогічну галузь науки. За результатами перевірки на текстові збіги потрібно зазначити, що дисертація Ірини Миколаївни

Шевченко є результатом самостійного дослідження, вона не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату чи запозичень.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертаційна робота презентована українською мовою та вирізняється логікою викладу матеріалу, що відповідає вимогам щодо оформлення наукових праць. Мовний стиль дисертації відповідає нормам наукового дискурсу, забезпечуючи логічність, аргументованість і зрозумілість викладення матеріалу. У тексті чітко простежуються основні характеристики письмового наукового дискурсу завдяки об'єктивності, уникненню суб'єктивних оцінок та поданню матеріалу на основі встановлених емпіричним шляхом фактів і достовірних джерел. Дотримання наукового стилю досягається у дисертації через послідовне розкриття матеріалу відповідно до загальної схеми дослідження. Авторка також дотримується формальності й стандартизованості академічного письма, що забезпечує його відповідність науковим нормам.

Кожне положення дисертації обґрунтоване або науковими положеннями, або даними власного експериментального дослідження, а точність викладу досягається через вживання чітких термінів, які не допускають двозначності. Наукова доцільність застосування засобів мови науки проявляється у доречному вживанні відповідних досліджуваних проблемі термінів, мовленнєвих зворотів, властивих педагогіці, та стандартних кліше.

На синтаксичному рівні активно використовуються авторкою різні, вибудовані в науковому стилі, складнопідрядні конструкції, зокрема пасивні звороти типу «було визначено» тощо. У всіх реченнях переважають іменники та віддієслівні форми, тоді як вживання особових займенників обмежено, що також сприяє підтримці наукового стилю.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура і описаний зміст дисертаційного дослідження відповідають поданому науковому апарату та заявленим розділам, засвідчуючи високу якість та системність проведеного дослідження. У вступі подано всю необхідну наукову інформацію.

Назви підрозділів відповідають темі роботи, а зміст підрозділів – вимогам взаємозв'язку та послідовності. Тексту дисертації притаманні обґрунтованість

положень, достатній рівень аналізу використаних джерел та творче узагальнення результатів попередніх досліджень.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 375 сторінок, з яких 217 – основний зміст.

Перший розділ дисертації має науково-теоретичну цінність, оскільки в ньому цілісно представлено результати аналітичного дослідження проблеми пропедевтики наукового мовлення молодших школярів у педагогічній теорії та практиці: ґрунтовно описані результати аналізу достатньої кількості сучасних вітчизняних і зарубіжних документів та наукової літератури, зокрема рамкові документи PISA та нормативні документи Нової української школи. Висвітлення основних положень дисертації здійснювалося міждисциплінарно при вдалому інтегруванні психологічних, педагогічних та лінгвістичних аспектів вирішуваної проблеми. Здійснений теоретичний аналіз взаємозв'язку мовлення, мислення, мовної і когнітивної картин світу дав змогу дисертантці акцентувати увагу на когнітивних методах та прийомах візуалізації мислення через мовленнєву діяльність учнів, що підкреслює цілісність вибраного у дослідженні підходу, дозволяє ефективно впливати на ментальні процеси через зовнішні стимули.

Цінним здобутком авторки є запропонований нею власний підхід до тлумачення термінів: «наукове мовлення учнів», «наукове мовлення молодших школярів» та центрального педагогічного поняття – «пропедевтика наукового мовлення молодших школярів», яке визначено як початковий етап систематичного процесу формування базових мовних, мовленнєвих, когнітивних та дослідницьких умінь.

Другий розділ дисертації також може бути позитивно оціненим за детальне представлення результатів теоретичного обґрунтування та реалізації педагогічних умов пропедевтики наукового мовлення молодших школярів у системі МАН України. Авторка довела ключову роль позашкільної освіти, зокрема Дитячої академії «Футурум» на базі НЦ «МАНУ» у розвитку дослідницьких навичок, сформулювала та обґрунтувала організаційно-педагогічні та дидактичні умови з теоретичним поясненням і детальним описом механізмів їхньої реалізації у

освітньому процесі. Заслугує уваги й опис авторської методики пропедевтики наукового мовлення, яка базується на текстоцентричному, діяльнісному та комунікативному підходах, а також охоплює змістову та технологічну складові, принципи та поетапну реалізацію. Дисертантка визначила текстоцентричний підхід як провідний в експериментальній методиці, що повністю відповідає сучасним освітнім стандартам. Цей підхід ґрунтується на науковому тексті – центральному елементі пізнавальної та комунікативної діяльності учнів. Він виконує як розвивальну функцію, збагачуючи знання про мову та нові наукові поняття, так і тренувальну функцію, забезпечуючи можливість формування мовних умінь через роботу зі змістом тексту. Окрім цього, текстоцентричний підхід розвиває вербальне сприйняття тексту, як смислової цілісності, навчаючи дітей розуміти прочитане та виділяти ключові ідеї; сприяє розвитку усного мовлення, допомагаючи учням формулювати думки та брати участь у дискусіях на основі опрацьованого матеріалу. Таким чином, застосоване у дисертації фокусування на роботі з текстом дозволяє комплексно формувати у молодших школярів основи наукового мовлення та дослідницьких умінь.

Слід також зауважити, що методика є адаптивною, дидактично гнучкою та враховує вікові особливості учнів; в ній особливий акцент – на когнітивних методах пропедевтики наукового мовлення та дослідницького навчання, що є важливим методологічним рішенням. Дисертантка використала такі підходи, як метод конструювання наукових понять (концептів), метод концептуалізації та категоризації, які сприяють глибокому осмисленню нової інформації молодшими школярами. Метод метафори та метонімії дозволив адаптувати складні наукові ідеї до дитячого сприйняття, а метод мовленнєвих структур з науковою термінологією і мисленнєвих процедур – сформувати навички точного висловлювання. Окремо відзначимо ефективність методу наочного моделювання (візуалізації) з використанням процедурних шаблонів та методу концептуальних карт, що візуалізують знання, сприяючи структурованості мислення. Такий комплексний підхід до когнітивних методів забезпечує системне формування наукового мовлення, що відповідає сучасним вимогам до розвитку дослідницької компетентності з раннього віку.

В третьому розділі представлені результати дослідження, що засвідчують ефективність пропедевтики наукового мовлення молодших школярів.

У дисертаційному дослідженні особлива увага приділяється аналізу особливостей сприйняття педагогами проблеми пропедевтики наукового мовлення молодших школярів. Отримані емпіричні дані стали ключовим внеском у розробку експериментальної методики. Дисертантка слушно розглядала думку освітян як експертну, що дозволило їй на підставі їхніх міркувань переконатися у правильності своїх передбачень та важливості розвитку наукового мовлення учнів. Виявлені типові запити щодо вдосконалення професійних навичок підтвердили актуальність та затребуваність цього напрямку роботи. Крім того, анкетування слугувало інструментом для привернення уваги педагогічної спільноти до проблеми пропедевтики наукового мовлення молодших школярів та оцінки їхньої готовності до її вирішення. Важливо відмітити, що запропоновані питання в анкеті були розроблені на основі компонентів авторської моделі пропедевтики наукового мовлення, дозволяють перевірити та підтвердити базові позиції розробленої методики. Таким чином, опитування сприяло уточненню дидактичних умов пропедевтики наукового мовлення в дослідницькій діяльності, що дає підстави розглядати його як невід'ємну частину обґрунтування авторського підходу.

Для забезпечення наукової мотивованості й аргументованості та доведення ефективності дослідження, дисертантка розробила чіткий алгоритм дій для педагогічного експерименту. На констатувальному етапі експерименту, окрім проведеного експертного опитування педагогів, було апробовано діагностичні матеріали та розроблено критерії, показники й рівні розвитку наукового мовлення молодших школярів, що лягло в основу «Карті оцінювання». Формувальний етап експерименту передбачав ретельний вибір та формування експериментальних і контрольних груп, що було критично важливим для отримання достовірності результатів. Його суть полягала у систематичному впровадженні розробленої методики на базі «Футурум», що після її впровадження дало змогу оцінити зміни в розвитку наукового мовлення учнів. Завершальним кроком став порівняльний аналіз отриманих результатів, кількісних та якісних даних емпіричного

дослідження. Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів засвідчило позитивну динаміку в розвитку наукового мовлення учнів експериментальних груп та перевірити правомірність гіпотези дослідження щодо ефективності запропонованої методики. Це дозволило об'єктивно підтвердити ефективність запропонованої методики.

Особливу практичну цінність представляє розроблена дисертанткою система критеріїв (мовно-мовленнєвий, текстоцентричний, когнітивно-дослідницький), індикаторів та рівнів (високий, середній, низький) оцінювання розвитку наукового мовлення учнів.

У висновках подані найважливіші результати виконання кожного із завдань дослідження.

Бібліографічний опис літературних джерел є достатнім (358 найменувань, з них 1/5 – іноземною мовою), а їх достовірність та доцільність не викликає сумнівів.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи. Розроблені теоретичні положення, практичні розробки та рекомендації відображені у чотирнадцяти одноосібних публікаціях, серед яких чотири статті у фахових виданнях категорії В, що входять до бази даних Index Copernicus, а також статті та тези у матеріалах всеукраїнських та міжнародних конференцій. Додатково чотири авторські методичні розробки увійшли до видань двох навчально-методичних посібників та двох навчальних програм з позашкільної освіти.

Рекомендації та зауваження до дисертаційної роботи.

1. Спостерігається не термінологічне використання в окремих контекстах терміносполучень «мовленнєва діяльність», «раннє дитинство».
2. Бажано скоротити опис результатів аналітичного дослідження за рахунок більш високого рівня узагальнення і ширшого представлення результатів емпіричного дослідження.
3. Гіпотезу дослідження доцільніше розміщати у розділах, присвячених емпіричному дослідженню.

Висновок про дисертаційну роботу. Зауваження, викладені у рецензії, мають уточнювальний та рекомендаційний характер і жодним чином не знижують наукової та практичної цінності дисертаційного дослідження Ірини Миколаївни

Шевченко «Пропедевтика наукового мовлення молодших школярів у дослідницькій діяльності в системі Малої академії наук України».

Ретельний аналіз тексту дисертації та опублікованих робіт авторки дає підстави стверджувати, що дослідження є цілісним, інноваційним, актуальним, завершеним і самостійним. Воно висвітлює нові наукові положення, раніше невідомі в педагогічній науці, та результати, які характеризуються вагомою теоретичною та практичною значущістю для науки та освітньої практики.

Дисертація повністю відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р.

Виходячи з вищезазначеного, Ірина Миколаївна Шевченко заслуговує присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Офіційний опонент:

Доктор психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри психології і педагогіки
дошкільної освіти Університету

Григорія Сковороди в Переяславі

Лариса КАЛМИКОВА